

SONNY BOY
&
DE DAGERAAD

*When there are grey skies
I don't mind the grey skies
You make them blue, Sonny Boy*

*Friends may forsake me
Let them all forsake me
You pull me through, Sonny Boy*

*You're sent from Heaven
And I know your worth
You've made a heaven
For me right here on earth*

*And then the angels grew lonely
Took you 'cause they're lonely
Now I'm lonely too, Sonny Boy*

'Sonny Boy' uit de film *The Singing Fool*,
gezongen door Al Jolson, 1928

Wie iets van een bepaalde tijd wil begrijpen, moet biografieën lezen, en dan niet die van staatslieden, maar de in aantal veel te schaarse biografieën van onbekende burgers.

Sebastian Haffner, *Het verhaal van een Duitser, 1914-1933*

Inhoud

Sonny Boy

De rivier, 1923	9
1 November in Holland	13
2 Waldemars wereld	25
3 De kostganger	47
4 Pension Walda	68
5 Aan de Zeekant	87
6 Schaduwleven	107
7 De ogen van Rika	133
8 Noordnoordoost	156
9 Het koekoeksjong	174
De zee, 1945	195

De Dageraad	201
-------------	-----

Een soort happy end	224
---------------------	-----

Dankwoord	228
-----------	-----

Bronnen	233
---------	-----

De rivier, 1923

Waldemar was een zwemmer. Nog niet eens vijftien jaar oud, en nu al zwom hij met gemak twintig kilometer langs verlaten plantages en drukke steigers, vanaf Domburg helemaal naar het grote huis van zijn moeder aan de Waterkant. Dit was de marathontocht, voorbehouden aan de allerbeste en sterkste zwemmers van Paramaribo. En de slimsten, want de Surinamerivier was als een krokodil met halfgeloken ogen: stil, maar levensgevaarlijk. Als hij 's ochtends naar school liep, klotste het water nog loom tegen de oevers en stroomde de rivier keurig stroomafwaarts naar de zee. Maar kwam hij 's middags thuis, dan lagen haar modderige ingewanden meters lager te glanzen in de zon en zochten de sabakureigers tussen de gestrande bootjes naar eten. En bij het vallen van de avond leek de rivier door een onzichtbare reuzenkracht stroomopwaarts te worden getrokken en likten de golven plots aan de stammen van de amandelbomen langs de Waterkant.

Met de wind speelde de rivier een al even onpeilbaar spel. Soms voegde ze zich er braafjes naar, op andere momenten ging ze er hardnekkig tegenin, zodat het water rimpelde en kolkte en alle kanten op stoof. Een sluipmoordenaars, dat was ze, en bijna elke Surinaamse familie had wel een overmoedige zoon of neef verloren aan deze levensader van de stad. Toch bleven ze komen, de jongens met hun ranke bruine lijven, die als een vis door het water schoten. Want de rivier aankunnen was de wereld veroveren – het respect in de ogen van klasgenoten, de steelse blikken van de meisjes die op zondag in

hun smetteloos witte jurken bij elkaar klitten op het Oranjeplein.

Waldemar stond bekend als een rustige, zelfs wat terughoudende jongen. Niet zo'n branie als zijn oudere broer en al helemaal niet zo'n verwend prinsenkind als zijn kleine zusje, dat zich maar al te graag voor liet staan op haar positie als dochter van een van de rijkste mannen van de kolonie. Maar als hij zwom gebeurde er iets bijzonders. Dan vielen zelfs de grootste praatjesmakers op de steigers stil en bleef ieders blik onwillekeurig kleven aan dat wonderlijk samenspel tussen jongen en water. Ze leken met elkaar te spelen, de rivier en hij.

Waldemar was nooit bang voor de hongerige rivier, want hij kende haar als geen ander. Als kleine jongen al had hij haar urenlang vanaf de veranda van hun huis zitten bestuderen en was hij ingeslapen bij het geluid van de golven. En naarmate hij ouder werd, was hij steeds beter gaan begrijpen hoe ze voortdurend heen en weer getrokken werd door de maan en de oceaan, en hoe ze, daarbij gestoord door de wind, koppig probeerde toch haar getijden te volbrengen. De bewegingen van het water waren hem even vertrouwd als de rituelen in de huishouding van zijn moeder. Zwemmen, wist hij, deed je niet alleen met je spieren, maar met respect voor de rivier, gebruikmakend van haar nukken en grillen, wetend waar je zwom en vooral: wanneer.

Eens in de vier weken vertrok de stoomboot van de Koninklijke West-Indische Maildienst naar Holland. Dan wapperden de vlaggetjes op het feestelijk versierde schip en schoot Fort Zeelandia een kanonschot af ten afscheid, terwijl de passagiers op het dek hun hals rekten om nog een laatste glimp van hun geliefden op te vangen. En dan lieten Waldemar en zijn vriendjes zich in een bootje voorttrekken in het schuimend kielzog en voeren kilometers mee, helemaal tot aan Fort Nieuw Amsterdam, daar waar de Surinamerivier kolkend samenkwam met de al even imposante Commewijne en je het blauw van de oceaan al kon zien. Daar maakten ze de touwen los om na een laatste geschreeuwde groet naar de passagiers terug te peddelen naar de stad. Maar Waldemar dook het zilte water in en zwom naar huis.

Slag na slag, meter na meter, tot hij in zijn ritme kwam en als vanzelf door het water kliefde. Alles spoelde van hem af en uiteindelijk was het enige wat nog overbleef hijzelf, zoon van Suriname, groot geworden met de rivier. Zij droeg hem, het water was zijn vriend.

1

November in Holland

Nergens anders kan de wereld zo druipend en droevig zijn, het platteland zo rottend onherbergzaam en de straten zo uitgestorven onder de regenvlagen als in de late herfst in Holland. En nooit is de grote stad dan zo troostrijk en bieden de beslagen ramen van cafés zoveel beloftes van warmte en schuilen bij elkaar voor de winter komt. Dan kan de liefde op kousenvoeten binnensluipen – ook en misschien wel juist bij hen die zich moe en oud voelen, en bij wie de hoop op betere tijden dreigt te bezwijken onder het gewicht van het verleden.

Rika Hagenaar-van der Lans had wel honderd redenen om moe te zijn, die herfst van 1928. Moe van het eindeloze gesteggel met een echtgenoot die maar niet wilde begrijpen dat ze hem echt verlaten had en ervan uitging dat ze wel met hangende pootjes bij hem zou terugkomen. Moe van haar vruchteloze pogingen om als vrouw met vier jonge kinderen zonder beroep en middelen van bestaan een zelfstandig leven op te bouwen. Moe ook van de familie bij wie ze haar toevlucht zocht, maar die haar onomwonden duidelijk maakte dat wat God verenigd had niet gescheiden mocht worden, en zeker niet door iemand die – en hier werd veelbetekenend gekeken – toch echt zelf het bed had opgemaakt waaruit ze nu zo verwoed probeerde te ontsnappen.

Alsof Rika zelf ooit zou kunnen vergeten hoe ze als jong meisje alles, tot haar eer en eeuwige zielenrust aan toe, op het spel had gezet om te kunnen trouwen met de man die nu haar schrikbeeld was. Des-

tijds was het een heel romantisch verhaal geweest, een soort *Romeo en Julia*, maar dan in het kleinburgerlijk decor van een middenstandsmilieu in het Den Haag van rond de eeuwwisseling. Hendrika Wilhelmina Johanna, zoals Rika voluit heette, was daar op 29 september 1891 geboren als oudste dochter van de katholieke aardappelhandelaar Jan van der Lans. Haar moeder stamde uit een familie met een nogal dubieuze reputatie en misschien was deze daardoor zo Victoriaans in haar opvattingen geworden – hard voor zichzelf, hard voor anderen. ‘Ze leek op de sterke vrouw uit de Schrift’, zoals haar bidprentje later zou vermelden. Ze regeerde haar vijf dochters en drie zonen met ijzeren hand, God en de rooms-katholieke kerk als een fort achter zich, terwijl haar man zich aan zijn zaken wijdde en zich met zichtbaar genoegen de rol van de toegeeflijke pater familias liet aanleunen.

De dochters Van der Lans waren een opvallend stel: mooie meiden, sterk aanwezig, voortdurend ruziënd en pogend elkaar af te troeven, maar ondertussen onafscheidelijk. Als oudste was Rika eigenlijk voorbestemd om als loyale adjunct van haar moeder te fungeren, maar echt geknipt voor die rol was ze niet. Daarvoor had ze te veel van een van de heldinnen uit de nogal dweepzieke meisjesliteratuur van die dagen: enerzijds te gevoelig en emotioneel voor de robuuste, luidruchtige omgeving waarin ze opgroeide, aan de andere kant geneigd tot een onafhankelijkheid van geest die destijds voor een jong meisje verre van passend werd geacht. Ze had iets rusteloos, en haar opvallende, bijna zwarte ogen leken altijd op zoek naar iets wat het leven van alledag zou overstijgen.

Als klein meisje was Rika intens gelovig. Het waren de tijden dat Kerk en ouders eendrachtig samenzwoeren om kinderen ervan te doordringen hoeveel dankbaarheid ze hun opvoeders verschuldigd waren, en jaar na jaar pende ze ijverig de weeïge teksten neer die meneer pastoor zo prachtig vond. Ter herinnering aan haar eerste heilige communie in 1903 schreef ze een met engeltjes versierde dankbrief aan haar ouders:

Hoe zal ik alles vergelden, hetgeen Gij aan mij gedaan hebt en nog doet. Geheel kan ik het niet, maar ik zal het zoveel als in mijn vermogen is. Heden morgen heb ik Jezus gebeden om zijn goddelijke zegen over U uit te storten. Geloof mij, Dierbare Ouders, nooit zal ik U vergeten in mijn gebeden, getrouw blijven aan God en op het pad der deugd voortgaan.

Op de foto die bij deze gelegenheid werd gemaakt was de twaalfjarige Rika een waar bruidje van Jezus. Niets in haar ogen deed vermoeden dat ze ooit naar iets anders zou verlangen dan naar het 'zalig genot' van Christus dat ze die dag naar eigen zeggen had leren smaken. Vier jaar later keken diezelfde ogen met diezelfde ernstige toewijding naar Willem Hagenaar, en wees niets erop dat ze ooit naar meer zou verlangen dan alleen naar hem.

*

Willem was negentien toen hij voor het eerst een blik wierp op de oudste dochter Van der Lans. Met haar fijnbesneden gezicht en mollige armen zag ze eruit alsof ze zo van een prentbriefkaart was gestapt en hij was op slag verliefd. Op zijn beurt beantwoordde de rijzige student met zijn intense blik volledig aan het beeld dat Rika zich van haar toekomstige echtgenoot had gevormd. Hun liefde leek echter weinig toekomst beschoren, want Willems vader was een protestantse hoofdonderwijzer die een diepe afkeer koesterde jegens alles wat paaps was. Daarbij vond hij de Van der Lansen maar ordinaire middenstanders. Rika's ouders op hun beurt gruwden al evenzeer van de gedachte dat hun dochter buiten haar geloof zou trouwen. Een huwelijk met een protestant zou haar, zo meenden zij, onherroepelijk in staat van doodzonde brengen.

Toen uitkwam dat het jonge stel elkaar ondanks alle verboden in het geheim bleef ontmoeten, nam moeder Van der Lans drastische maatregelen. Op zeventienjarige leeftijd verhuisde Rika naar de katholieke